

PERCEPCIONS LITERARIES DE LA UNIVERSITAT. UN PASSEIG DE CINC SEGLES.

A VVAA. *Sapientia aedificavit. Una biografia de l'Estudi General de la Universitat de València.* València. Universitat. Cinc Segles. 1999. 247-260.

(Manquen els fragments de Texts literaris que s'hi van incorporar com Apendix al Catàleg, i que poden ser consultats al llibre)

En una comèdia d'ambient universitari intitolada *El bobo del colegio* que es representà als corral de comedies de tot el país, vora el 1606, Lope de Vega es contemplava així una cerimònia universitària:

No pienso yo, que el Imperio
quando a su elección se hallan
los Príncipes Electores,
ya con mitras, ya con armas,
resplandece en mayor vista,
que quando ocupan sus gradas,
tantas borlas de colores,
verdes, azules y blancas,
carmesíes y amarillas,
porque este jardín esmalta
la madre Universidad,
naturaleza del alma¹.

---

¹ Cite els texts a partir de les versions originals o de les edicions utilitzades ,tant en castellà com en valencià, sense introduir cap modificació ortogràfica ni modernitzar altra cosa que la puntuació i l'accentuació. El fet d'arreglar texts al llarg de cinc segles i en dos llengües diferents, amb normes ortogràfiques que han canviat de segle en segle, procedents de versions originals o d'edicions realitzades amb criteris de vegades conservadors,de vegades modernitzadors, obligaria si no fos així a una intervenció filològica generalitzada per tal d'homogeneitzar-los amb un únic criteri per llengua i a

El passatge forma part d'un elogi de la ciutat universitària per excel·lència, Salamanca, però no hauria sigut molt diferent cas de referir-se a València. En un text inclòs en aquest Catàleg, escrit pel "maestro Gregorio Ferrer", membre de l'Acadèmia dels Nocturns, es destaca també la colorina que revesteixen els fasts universitaris, ara a València, i torna a destacar-se a un *Dietari* barcelonès, de J.Pujades, començat el 1601: "Diumenge a 7 de juny 1601, la universitat de la Escola de aquesta ciutat féu festa de sant Ramon [...] diumenge de matí fou en la aula general lo senyor bisbe com a canseller de ella y allí se ajuntaren tots los doctors cathedràtics y agregats en los collegis de les facultats". A Pujades allò que més li crida l'atenció és, una vegada més, els variats colors de l'indumentària acadèmica, "el setí leonat" dels professors de Rethòrica, les "togues y flochs o borles negres y morats" dels "artistes", "los metges ab los aforros de la toga y borles grogues". De Salamanca a Barcelona, passant per València, la imatge barroca de la Universitat roman lligada a l'espectacularitat dels seus rituals. A banda, clar està, el seu significat doctrinari, que Lope expressa bellament: la Universitat com a escenari ideal, com a medi ecològic de l'esperit: "naturaleza del alma".

I és que cada època ha tingut la seua pròpia imatge de la Universitat: del Renaixement al Barroc, de la Il·lustració al Romanticisme, de la Restauració a la Fi de Segle, de les Avantguardes a la Posmodernitat es conforma una percepció civil necessàriament complexa, heterogènia, suscitadora de sentiments dissemblants, que l'escriptura literària refracta al seu torn, multiplicant-ne la disseminació. Les pàgines que segueixen aspiren a ser llegides com un passeig de dia de festa per la literatura i la universitat de, al menys, cinc segles, amb la laxitud de qui està més atent a la seua curiositat o al seu delit que a perpetrar un programa turístic exhaustiu. No es tracta - des del meu punt de vista, és obvi - de museitzar les imatges que l'Estudi General, les Escoles Majors o la Universitat (que no s'imposa com paraula fins el sis-cents) han deixat impreses en l'escriptura literària entesa en un sentit ampli (no podria ser d'una altra manera en un període tan abastador), cosa que podria tenir interès únicament per al col·leccionista, ans he preferit anar arreplegant en passant imatges significatives dels moments més definidors de la nostra història civil, literària i acadèmica. Són imatges en llatí (traduïdes), en

---

rectificar alguns dels editors moderns els texts dels quals hem incorporat. Donat el caràcter d'aquest treball he preferit en tot moment respectar la responsabilitat dels editors d'origen.

castellà i en català, en anglés, en alemany i en francés (traduïdes), de valencians i de foranis, imatges entusiastes i crítiques, anecdòtiques o analítiques, superficials i pregones, antigues i modernes, que afecten a les cases, als professors, als estudiants, a l'ambient viscut pels testimonis. La resultant és calidoscòpica, com no podia ser menys, però jo espere que serà capaç de suscitar en la ment i en els sentiments del lector (potser més en aquests que en aquella) una impressió versemblant del que ha sigut la història d'aquesta universitat, en aquesta ciutat, i amb aquestes literatures .

De l'època anterior a la fundació ens queda el testimoni ben interessant de les veus que reclamen reiteradament la necessitat d'uns estudis universitaris regularitzats. Vicent Boix, seguint en bona mesura la documentació arplegada al *Viaje literario a las iglesias de España (1703-1752)* del també valencià Jaime Villanueva, n'ha deixat una precisa crònica en la seua *Historia de la ciudad y reino de Valencia (1845-1847)*, que juntament amb la de Velasco y Santos (*Reseña histórica de la Universidad de Valencia...1868*) ve a tancar el cicle dels primers estudis sobre la nostra Universitat (Escolano, Teixidor, Villanueva, Ortí i Figuerola...), antecedent dels estudis contemporanis.

D'aquesta etapa pre-fundacional he inclòs fragments del *Tractat de regiment dels prínceps e de comunitats*, part de *Lo Dotzé Llibre del Crestià*, de Francesc Eiximenis, fragments que expliciten una visió medieval i il·lustrada de la ciutat i del paper substancial que hi correspon als "studis specials de diverses sciencies". Com recorda A. Hauf "Eiximenis va intervenir [...] en la redacció i discussió d'uns estatuts sobre l'ensenyament a la ciutat de València, el 1399", i és que "tota l'obra d'Eiximenis va destinada a ensenyar" (*D'Eiximenis a Sor Isabel de Villena*, 1990).

Es llàstima no haver pogut comptar amb un text escaient de Fr. Vicent Ferrer, a qui la tradició situa com ensenyant d'una càtedra de teologia de fundació bisbal i ubicació a l'Almoïna, així com un paper determinant (encara que discutit per una part de la bibliografia) en la decisió del 1412 d'agrupar totes les ensenyances disperses per la ciutat en una sola escola, localitzada al carrer de La Fonda de la Nau, a la qual se li van acordar uns estatuts pel Consell de la ciutat i pel bisbe, Hug de Llupià, que avui conservem, i que representa el precedent immediat de la nostra Universitat, fins i tot en l'acotació de l'assentament urbà.

Tampoc hem pogut trobar texts dels escriptors implicats en l'ensenyament bé en aquesta Escola precedent bé en l'Estudi General dels anys que seguiren a la triple fundació del mateix (1499, municipal, 1501,pontifícia, 1502, reial), escriptors tan característics de l'esplendor valencià de laTardor Medieval i Primer Renaixement com en Joan Roiç de Corella, mestre en teologia des d'al menys 1471; com en Bernat Fenollar,catedràtic de Matemàtiques des del 1510; com en Jaume Ferruz,catedràtic de Súmules, d'Hebreu, de Vell Testament, entre 1541 i 1558, delegat al Concili de Trento el 1550, on participà activament, defensor del seu deixeble Jeroni Conqués davant la Inquisició el 1563, Pavorde de Teologia el 1589, canceller de la Universitat el 1591,autor d'un notable *Auto de Caín y Abel...*

Oferim a canvi al lector un parell de texts de qui va ser estudiant però no professor de l'Estudi, i que ha simbolitzat la nostra universitat durant generacions, presidint les seues cases. El Lluís Vives vell que el 1538 evoca amb nostalgia des de Breda (on era preceptor de na Mencía de Mendoza, futura Duquesa de Calàbria i Virreina de València, además de mecenes de l'humanisme valencià) un passeig per la ciutat de la seua infantesa, en els diàlegs de *la Linguae Latinae Exercitatio* ("Las leyes del juego.Diálogo vario de la ciudad de Valencia") recorre els trinquets de la ciutat (el del Miracle, el desl Carrosos, el de Barcia, el de Mascons), Sant Esteban, la Porta i el palau Reial,el carrer del Mar, la plaça de la Figuera, l'església de Sant Martí, la plaça de Vilarrasa, el mercat, la Mercè, la Bolseria, el carrer de Cavallers o el carrer de La taverna del Gall, on ell mateix va naixer i encara vivien les seues germanes, catorce anys després de què son pare morira cremat per la Inquisició i deu només després de què sa mare (que morí l'any 1509, el mateix que Lluís ixqué de València per no tornar) fos desenterrada i les seues despulles cremades públicament, aquest Lluís Vives vell s'oblida d'evocar l'Estudi General,malgrat passar ben prop, i això ens ha privat del que hauria pogut ser el primer besllum de les Cases de la Saviesa en el seu context urbà. No obstant els professors Jordi Pérez Durà i Josep M^aEstellés ens aporten una petita joia que ells mateixos han traduïda: un opúscul de joventut , *Joannis Lodovici Vivis Virginis Dei Parentis Ovatio*(1514), en el qual evoca al seu professor de Gramàtica, Daniel Siso,"in novo gymnasio"de València,i la idònia

disposició de les aules en la planta alta del'edifici, així com una curiosíssima "lapis ingens [...]caeruleus", una grossa taula (?) de pedra, de color blau, situada al vestíbul de la planta baixa on els llibreters exposaven i venien als estudiants els seus llibres. Junt amb aquest tempraníssim testimoni de les Cases he inclòs un altre text de Vives, el diàleg XIII de *Linguae latinae exercitatio* on exposa, ja en plena maduresa, la seua concepció de l'ensenyament universitari, una concepció plenament humanística i no exempta de gestos de bel.ligerància respecte als adversaris de l'humanisme.

L'humanisme entrà en l'Estudi General de la mà de Joan Andreu Strany, deixeble de Nebrija a Alcalá i graduat després a París, que fou catedràtic de llatinitat a l'Estudi des de 1515 i rector el 1517. El 1524 s'instituïa la càtedra de grec, que desempenyà Cosme Damià Savalls, deixeble de Strany. Són els últims moments de l' esplendor que s'havia iniciat al segle anterior i del què la fundació de l'Estudi fou una de les criatures reeixides. Encara i així, i malgrat els conflictes que a no tardar trencaran la societat valenciana, l'Estudi viu una etapa gratificant per a les disciplines humanístiques, de què donen testimoni els propis protagonistes. El professor Julio Alonso ha tingut la cortesia d'aportar-me diverses notícies ben simptomàtiques dels sentiments de satisfacció dels humanistes durant aquests anys, ben diferents dels que no trigaran a mostrar en anys venidors. Així Alonso de Proaza, en la seua *Oratio luculenta de laudibus Valentie* ("...oratio habita Valentie in studio generali presenti et precipiente senatu in eiusdem nobilissime atque florentissime civitatis laudem"), publicada el 1505, lloa la Universitat, de la qual diu que alguns la comparen a les de París, Bolonya i Salamanca, i en un romanç "en loor de la cibdad de Valencia", arplegat al *Cancionero General* (Valencia, 1511) parla d'una ciutat "toda escuela de virtudes/ y de sabios yllustrada". Per la seua part Joan Baptista Anyés, en el seu *Colloquium Paschini et Gonnari*, fa dir a Pasquín: "¿Dónde reina más[que en Valencia] la docta Minerva? En parte alguna florecen más las letras, ni las ciencias sagradas brotan más en la ciudad de París. ¿Dónde como aquí hay mil Cicerones? ¿Dónde mil Virgilibios? Se diría que toda Atenas se ha trasladado acá. Mil Dioscórides aquí hay; aquí, mil Galenos [...] La insigne princesa Mencía (su nombre sabe a "mente") esplendor de las musas..." Per a un Anyés tan optimista com aquest, València iguala Roma. I altre tant sentia Angel Gonzálvez, qui en el seu *Perlepidum Colloquium, quod in agendam [...] Eunuchum publice recitatum est*

(1527) fa dialogar dos estudiants valencians, Ascanius (format a Roma) i Camillus (format a l'Estudi), que disputen sobre les qualitats i els professors en una i altra universitat.

Una carta dels Jurats de València a Carles V, del 12 de juliol de 1525, demana el suport econòmic del monarca per poder incorporar a l'Estudi, com a professor, "un gran doctor de París, natural d'aquesta vostra ciutat de València, nomenat mestre Joan de Salaia". Mai més s'ha produït a la Universitat de València un altre cas de fixatge per aclamació com el de Celaya, ni de promoció tan vertiginosa: el mateix any que va ser reclamat pels Jurats es consagrava també com a rector, i rector a perpetuïtat. Com ha escrit Marc Baldó (*La Universitat de València*, 1986): "La consolidació [de l'Estudi] començà precisament en l'època post-agermanada, sobretot a partir de 1525, data en què va ser elegit Joan Celaia rector a perpetuïtat". La llarga etapa del rectorat de Celaia (1525 -1558) significa per a molts dels nostres historiadors la fi de l'humanisme i l'inici de la Contrareforma: "El patriciat urbà, especialment després de les germanies, té por a la renovació i a la reforma. També té por -com és obvi - l'aristocràcia. Quan el Consell de la Ciutat, el 1525, nomena rector de l'Estudi a Joan Celaia, i aquest escomet l'endemà contra l'erasmisme, la sort de la renovació intel·lectual s'ha afonat", escriu Marc Baldó.

El 1528 Celaia vetà el nomenament com a catedràtic de Pere Joan Oliver, "del més important erasmista valencià després de Vives", segons J.M. López Piñero i V. Navarro Brotons (*Historia delaciència al País Valencià*. 1995). Oliver escriví a Alfonso de Valdés, el secretari erasmista de l'Emperador, encara en la plenitud del seu poder: "La dirección de este Estudio se ha confiado a Juan Celaya, no por otra razón sino porque es doctor parisiense. Con estos nombres se engaña a la plebe, así se la somete a los tiranos. Y este buen mozo no consiente que los hombres de provecho enseñen nada de buenas letras. A Erasmo, en insulsísimos sermones, le llama hereje y gramático. Y el vulgo está tan pendiente de sus labios cuando sermonea, que estima el Evangelio cualquier necedad que diga. A los sujetos doctos les solemos llamar no vulgares, pero él es más que vulgar. Labios semejantes a los suyos los tienen las lechugas. En esta ciudad se las dan de sabios los artesanos y los carniceros. Nadie más versado que ellos en Escoto y en Durando. En ninguna parte encontrarás tanta arrogancia ni tanta superstición como en esta ciudad" (citado por Bataillon, *Erasmus y España*, 1950,

cap.VII, n.2). Oliver hagué d'emigrar i en l'emigració es dispersa bona part de la nòmina de l'humanisme valencià: a més a més de Vives i Oliver, hi ha Joan Martí Población, Joan Gèlida (que refusà una càtedra a l'Estudi), Frederic Furió Ceriol (l'autor de *Bononia* (1556) a qui l'autoritat de l'Emperador tragué de les urpes de la Inquisició), Francesc Joan Escobar, Joan Martí Cordero...

Tanmateix el rectorat de Celaia, de qui es burlava en privat Jeroni Conqués quan deia que havia de ser "secretario de Dios, si Dios le tiene" (citada per Bataillon), no va abolir per complet l'humanisme a l'Estudi General, posat que durant l'època del seu rectorat ensenyen a València Francesc Decio i Cosme Damià Savalls, deixeble de Strany, i sobretot Miquel Jeroni Ledesma, autor d'una obra rellevant, *Graecorum institutionum compendium* (1545). I en la segona meitat del segle regenten càtedres humanistes com Llorenç Palmyreno, home d'activa influència en la vida de la ciutat i molt particularment en el desenvolupament de la pràctica escènica erudita, o Pere Joan Nunyes, de qui va dir Gregori Mayans que era "el que más ha sabido en España de esta lengua [el griego] que San Agustín no se atrevió a aprender" (citada per Peset, a *l'Epistolari*, I, 1972). D'ell oferim al lector una carta sense data dirigida als seus estudiants. Un humanisme que sobrevisqué desembarassant-se de la gravidesa ideològica. Com escriví Joan Fuster, els humanistes que hi romangueren es reconvertiren a la gramàtica i s'oblidaren de l'heretgia.

"L'activitat científica i intel·lectual valenciana es va inclinar massivament cap al replegament en un escolasticisme cada vegada més paralitzat", escriuen J.M. López Piñero i V. Navarro Brotons (1995), i afegixen: "Es poden considerar com a tombants històrics significatius el 1568, data del procés de l'erasmista Jeroni Conqués per la Inquisició, i 1569, any en què Sant Joan de Ribera va prendre possessió de l'arquebisbat. A partir d'aquell moment València es va convertir en un típic escenari del neoescolasticisme contrareformista." Potser caldria afegir una altra data en la domesticació intel·lectual del país, la de 1564, en què el cavaller Gaspar de Centelles i Montcada, membre de la poderosa família dels Comtes d'Oliva, va ser cremat en la foguera acusat de luteranisme.

Si la primera meitat del segle és dominada per la figura del Rector Celaia no ho és menys la segona per la del Patriarca Juan de Ribera, arquebisbe de la diòcesi entre el 1569 i el 1611, i que va ser Cancellier i Visitador de l'Estudi General i fundador del Col·legi del Corpus Christi, además de Lloctinent i Capità General, President de l'Audiència i Virrei. No és que l'extraordinària concentració de poders del Patriarca fóra decisiva en l'extirpació de l'humanisme, perquè quan ell va prendre'n possessió la Contrareforma era ja irreversible i ben poc quedava de l'humanisme valencià, com ja demostrà S.García Martínez (1975), però sí que ho va ser en el gir que emprengué el conjunt de la societat valenciana cap a la plena integració en la monarquia hispànica, perdent en aquest trajecte els signes d'una identitat forjada a l'esplendor de la Tardor Medieval, al segle XIV però, sobretot, al XV.

Literàriament fou una època d'esplendor, una mena de cant del cigne que la cultura valenciana, en incorporar-se a la castellana dels Austrias, li aportà la maduresa i l'espectacularitat del seu propi moment, baldament siga al preu de tancar-se les vies del futur. Després de la generació del Canonge Tárrega, de Guillem de Castro o de Gaspar Aguilar, la literatura valenciana serà, clarament, literatura castellana, encara que elaborada des de la perifèria, al marge del centre únic del poder polític (la Cort, al voltant de la persona del Monarca) i de la influència literària, i privada, per altra banda, d'enllaços amb la tradició catalana medieval, factors tots aquests que la condemnaran, al segle següent, al més recalcitrant provincianisme. A partir d'aleshores els escriptors amb ambició de reconeixement hauràn d'emigrar a la nova capital de les Espanyes, Madrid, la seu de la Cort, l'exclusiu centre del prestigi i de la influència, el lloc on es concentren quasi tots els mecenes possibles, - rigorosament necessaris per al·l'escriptor de l'Antic Règim -, el Gran Client. El més característic dels escriptors d'aquesta generació, Guillem de Castro, serà l'encarregat de exemplificar aquest destí amb la seua instal·lació a Madrid el 1619 i la seua posterior acomodació al servei de la casa d'Osuna, així com amb l'escriptura d'algunes de les obres cabdals de la ideologia "nacional" de l'època dels Austrias, com *Las mocedades del Cid* o, en una escala privada, *El perfecto caballero*, de la qual oferim un fragment relatiu a l'ideal educatiu del cavaller contemporani, inclòs el pas - gairebé de tràmit - per les Escoles Majors.

A València aquest moment d'esplendor s'inicia en els anys del canvi de monarquia i d'accés al tro de Felip II, i es reflexa en l'obra i en el protagonisme cultural de Joan Timoneda, o en la brillant producció, edició i consum d'una literatura eminentment cortesana com la pastoril, en què intervenen escriptors de fóra i de dins, com el Jorge de Montemayor, el Gil Polo, o un dels més característics escriptors autosatisfetament àulics de l'època, el comte de Bunyol, en Gaspar Mercader. Però la fase de plena maduresa d'aquesta etapa la representa *l'Academia de los Nocturnos*, un nucli d'escriptors-senyors que es reuneix al voltant d'En Bernat Català de Valeriola, al palau que avui és seu de la Societat Econòmica d'Amics del País, per practicar una literatura de saló, esmeradament cortesana i erudita. No sols hi és present tota una generació d'escriptors, d'historiadors, de dramaturgs (els que elaboraran les primeres fórmules del drama barroc), sinó que en alguns casos aquests escriptors són senyors feudals de notable influència, i en altres regenten càrrecs rellevants en la jerarquia eclesiàstica o en la civil. De la literatura dels Nocturns oferim un parell de mostres, per la seua referència a aspectes de la vida universitària, seleccionades per la seua co-editora, la professora Evangelina Rodríguez Cuadros. Es tracta de las "Stanças a Nuestra Señora de la Sapiència", de l'acadèmic "Estudio" (pseudònim de Gerónimo de Virués) y del "Sigundo discurso de las exelencias y significaciones de los colores" de l'acadèmic "Industria" (pseudònim del *maestro* Gregorio Ferrer).

El gran acte central d'aquest darrer moment d'esplendor cultural valencià fou, i no podia ser més significatiu del nou paper que anava a correspondre a València en la nova situació, la celebració l'any 1599 a la ciutat de les noces de Felip III i de Margarita d'Austria, per un costat, i d'Isabel Clara Eugènia i Albert d'Austria, per l'altre. Aquesta doble aposta política per l'aliança d'Espanya i de l'Imperi, va ser el primer acte del totpoderós valiment del Marquès de Dénia i futur Duc de Lerma, qui va fer venir el nou rei i la seua germana a casar-se als seus dominis. Les noces foren d'una espectacularitat sumptuosa i mobilitzaren tota la societat valenciana, transformada no ja en la Cort virreinal que havia sigut durant el Renaixement sinó en autèntica Cort Reial per uns efímers mesos, Cort eminentment festiva. El reflexe en la literatura va ser abundant, com no podia ser menys donada la afluença i participació activa dels escriptors valencians, i especialment dels Nocturns. Hem seleccionat, amb la col·laboració de la

professora Teresa Ferrer, un fragment de la *Relación de las fiestas celebradas en Valencia con motivo del casamiento de Felipe III*, de Felipe de Gauna, que narra la visita dels Reis a l'Estudi General per presenciar un acte acadèmic, contemplat no casualment com un espectacle. Per aquells dies circulà per València "un romanse [...] que trata [...] de las grandessas y maravillas de la insigne y noble ciudad de Valencia", una mena d'autopanegíric de la Ciutat i de les seues institucions redactat per un tal Miguel de Vargas, del que hem extractat el fragment que pertoca als estudis universitaris, menys lúcid que entusiasta però no per això menys curiós.

En *Poetes, moriscos i capellans* Joan Fuster parlà de "el catastròfic desgavell de la vida valenciana del XVII" i en féu el següent diagnòstic: "El segle XVII és, en l'evolució històrica del País Valencià, una etapa de crisi profunda, de desballestament econòmic i social, d'ensorrada política, que marca el destí del nostre poble de cara al futur". Es, en efecte, el segle de la Decadència per antonomàsia, per més que la investigació recent ha destacat el moviment dels *novatores* i una relativa recuperació del país durant el llarg regnat de Carlos II. En la literatura en castellà no hi ha un sol autor literari de relleu, com no siga l'historiador Francisco de Moncada, i predomina la poesia de justes poètiques, una poesia de circumstàncies i celebracions oficials. Quant a la literatura catalana, que desapareix quasi per complet, l'única personalitat notable és la del dominic Francesc Mulet, qui malgrat la seua condició "honorable" de predicador i catedràtic de la Universitat ha passat a la història i a la llegenda com a genuí representant del geni groller i satíric del país, per obres com *La infanta Tellina i el Rei Matarot* o *La comèdia bribona de Gayferos i Melisenda*, les dos úniques comèdies barroques en català, ambdues de gènere burlesc, pujada tonalitat escatològica i probable representació conventual.

Però el segle XVII és, a Espanya, el segle del teatre, el segle de la *Comedia Nueva*, que justament a València, en el període que s'estén entre Timoneda i els Nocturnos, i impulsat des de la pròpia Universitat per professors com Decio o Palmyreno, adquirí la seua primera saó, que el jove Lope de Vega, que hi vingué exiliat el 1589, conegué, assimilà i desenvolupà segons una fórmula ja indiscutiblement personal, de caràcter popularitzant (front al caràcter entre erudit i cortesà de la comèdia valenciana). Són moltes les obres de Lope dedicades a la ciutat de València, de la vida de la qual li impressionà molt especialment una

institució, la de l'Hospital dels Innocents, al qual se refereix sovint, tant en el seu teatre (*Los locos de Valencia*) com en la seua obra no teatral (*El peregrino en su patria*). Donada la vinculació universitària de l'Hospital, on impartien les seues classes els professors de Medicina de l'Estudi, i el prestigi que la medicina procurà a aquest (el propi Lope se'n féu càrrec en una altra obra, *La viuda valenciana*, on poden llegir-se aquests versos: "¿Cómo herido? Si no fuera/ en Valencia, no escapara[alamuerte]/ que es la cirugia muy rara/ y así su salud se espera."), he extractat per al lector uns fragments de *Los locos de Valencia*. Per una altra banda hi ha una curiosíssima comèdia de Lope, d'ambient universitari, *La Doncella Teodor*, que degué fer les delícies dels estudiants, en què apareix com a personatge rellevant un catedràtic de l'Estudi General i com a comparses alguns deixebles seus. N'he extractat uns fragments i resumit per als lectors l'argument.

En el terreny estrictament literari, com en gairebé tots, el XVIII no comença fins a traspasar la frontera de la meitat del segle. D'aquesta època procedeixen els primers texts seleccionats ací. Es tracta d'un fragment del *Fray Gerundio de Campazas, alias Zotes* (1758-1768), del jesuïta José Francisco Isla, que tant d'avalot provocà en el moment de la seua aparició, acompanyada d'un èxit de públic insòlit (inclogué entre els seus entusiastes els propis reis i el papa) en la literatura espanyola fins aquell moment, tan gran com gran i indignada fou la resposta dels sectors més conservadors de l'Església que no s'aturaren fins a fer prohibir el llibre per la Inquisició (1760). El fragment aportat pel professor Ricard Rodrigo reivindica la figura del novator valencià Vicent Tosca, professor de l'Estudi, i de la seua lluita antiescolàstica (amb la qual s'arreglera el P. Isla, com bon jesuïta), gràcies a la qual una Universitat com la de València pot vanar-se d'haver assimilat els moderns i d'estar a l'alçada d'allò que s'ensenya a Berlín o a París. Nomolt diferent era la idea d'un altre il·lustrat, el coronel gadità José Cadalso, qui en les seues *Cartas Marruecas* (publicades pòstumament el 1789, però escrites entre 1768 i 1774), se'n fa càrrec de l'opinió que corre sobre els valencians, que "están tenidos por hombres de sobrada ligereza, atribuyéndose este defecto al clima y suelo, pretendiendo alguno que hasta en los mismos alimentos falta aquel jugo que se halla en los de los otros países. Mi imparcialidad no me permite someterme a esta preocupación, por general que sea: a ntes debo

observar que los valencianos de este siglo son los españoles que más progresos hacen en las ciencias positivas y lenguas muertas" (cita que dec al professor R.Rodrigo).El text molt optimista de Cadalso i el bel.ligerant del P.Isla tenen molt a veure amb la disposició polemista,el coratge científic i el designi irrevocablement reformador dels il.lustrats valencians, Gregori Mayans al cap,però també el seu germà Joan Antoni, i Francesc Pérez Bayer, Josef Teixidor, Vicent Ximeno, Joan Baptista Berni, Marc Antoni Orellana, Joan Sempere Guarinos, Antoni Josep Cavanilles, Jordi Joan i Santacilia, Francesc Cerdà i Rico, Vicent Blasco...El nucli, en definitiva, del reformisme valencià,de l'aventura intel.lectual que s'empenyà, en la segona meitat del segle, en un redreçament cultural i civil ple d'entrebancs, de vegades insuperables, però que constituí el primer pas -no menys tortuós ni necessari que el segon, per altra banda -del trencament de l'Antic Régim pels liberals. Lacarta al pavorde Calatayud, de Gregori Mayans, peça fonamental estudiada i pel professor Antoni Mestre, o la polèmica al voltant de la llibertat de lectura de llibres "avançats" en la Universitat, entre l'arquebisbe Fabián y Fuero,el rector Blasco i Gregori Mayans, els documents de la qual van ser publicats pel professor Salvador Albiñana (1988) són mostres ben representatives de la brega ideològica dels il.lustrats.

Un fet determinant en la reforma del vell Estudi General va ser la donació per Francesc Pérez Bayer,el poderós preceptor dels prínceps i impulsor de la reforma universitària en el conjunt del país, de la seua biblioteca privada a la Universitat,que fins en aquell moment no disposava dels suficients recursos bibliogràfics, com venia sent queixa habitual des de l'època dels humanistes (com me recorda el professor Julio Alonso, Palmyreno,alsegle XVI,havia de recórrer a la biblioteca de la Duquesa de Calabria, D^aMencía d e Mendoza,"para que de aquella gran librería me prestase cada semana algunos de historia", doncs no eren a l'Estudi els llibres que havia menester *El estudioso cortesano* ni "bastaba mi bolsa" per poder comprar-los, pel "que me pareció que tenía obligación a declarar con qué favor llegaron estos libros a mi mano"). La biblioteca de Pérez Bayer va ser el nucli inicial de l'actual biblioteca universitària, tot i ser greument perjudicada pel bombardeig francès de 1812. Hem deixat la paraula a l'enfervorit bibliògraf Just Pastor Fuster perquè anys després de la donació en fera un balanç.

Tot l'esforç dels il.lustrats en la reforma de les universitats espanyoles cristal.litzà en la de València en el pla d'estudis de 1786, impulsat pel Rector

Vicent Blasco, rector perpetu de la Universitat imposat des del poder central pels il·lustrats, i molt especialment per Pérez Bayer, en contra de les reticències dels poders locals. Anys després, en *De la instrucción pública en España* (Madrid,1855) dirà A.Gil y Zárate que fou "el plan más perfecto de cuantos se presentaron al Consejo el pasado siglo". Tanmateix, M.Peset, S.Albiñana i MF.Mancebo (1994) no n'han fet un balanç crèdul:"El pla conegué una aplicació lenta i plena de dificultats que arribaren a col·lapsar alguns del seus propòsits. Serà víctima de l'"endurida ignorància",com dirà des del seu exili londinenc el liberal Joaquim Llorenç Vilanueva, format a les aules valencianes. En general, el balanç del reformisme ministerial és modest, com ho és la il·lustració espanyola, la qual reflecteix el múltiple i continuat desajust entre els objectius de la reforma i els instruments conceptuals, materials i socials que l'havien de fer possible" (p.75) Potser siga útil per al lector contrastar aquest balanç des de dins i des d'ara amb la visió que tingueren altres que nosaltres, els viatgers il·lustrats contemporanis. L'erudit Manuel Bas aporta dos texts ben interessants, per ben distints, sobre la situació de la Universitat i la figura del Rector Blasco, un és del metge anglès Joseph Townsend, autor d'un *Viaje por España en la época de Carlos III* (1786-1787), i l'altre és el *Diario de viaje a España.1799-1800*, del filòleg alemany Wilhelm von Humboldt.

El segle XIX va ser un segle de viatgers, molt especialment durant el Romanticisme, en què viatgers procedents de França i del Nord d'Europa acudiren a Espanya, el país més romàntic del món, segons Balzac, en busca d'experiències noves. D'aquests llibres de viatgers, que ens permeten constatar la mirada dels altres sobre nosaltres, la col·laboració del bibliòfil i erudit Manuel Bas ens permet oferir un altre parell de fragments sobre la Universitat, corresponents a la molt precisa *Guía del viajero en Valencia* (1866) de Joseph M. Settier i al *Paseo por España.Relación de un viaje a Cataluña, Valencia, Alicante, Murcia y Castilla*. Valencia.1875, de la Condessa de Gasparin, qui es complau en l'encís romàntic del Jardí Botànic.

El segle XIX va ser també un segle de lluita ininterrompuda entre l'Antic i el Nou Règim, que s'enfrontaren de diverses maneres i en diverses combinacions en la guerra de la Independència, en els processos revolucionaris i

contrarevolucionaris que s'allarguen entre 1812 i 1875, en les guerres carlistes, en els pronunciaments militars de diferent signe...Contemplant a convenient distància es tracta del difícil accés a la modernitat d'aquestes terres a l'emergència històrica del sistema liberal. A València hi ha una detallada crònica del tram inicial d'aquest procés, la que va escriure un decidit partidari del liberalisme, l'escriptor i historiador Vicent Boix, una de les figures més representatives del segle, amb el títol de *Historia de la ciudad y reino de Valencia* (Valencia, 1845-47). A aqueixes pàgines encomanem el lector curiós, les nostres, més breus, les aprofitarem per deixar constància d'aquestes lluites per mitjà d'algunes notícies que afecten directament la Universitat, escenari si no protagonista sí rellevant de les mateixes. Es tracta d'un testimoni de Tramoyeres sobre l'activitat de les societats secretes, i d'unes notícies anònimes i manuscrites col·lectades pel professor Ricard Rodrigo en la Biblioteca Serrano Morales, la primera sobre l'escriptor romàntic i liberal Estanislao de Cosca Vayo, en la seua època d'agitador universitari, l'altra sobre un candidat a una plaça de professor de la Universitat que al·lega entre els seus mèrits l'adhesió a "la causa del Altar y el Trono" i el haver passat per la sinistra Junta de Purificaciones, per la qual cosa "se halla purificado desde 27 de enero del presente año".

He dit ja que l'escolapi i catedràtic Vicent Boix (1813-1880) és una de les figures més representatives del segle, des d'una perspectiva valenciana, humanística i liberal. Dos texts ben curiosos i de caràcter anecdòtic ens el presenten vinculat a un temps a la Universitat i a la institució de Lo Rat Penat, protagonista de la molt particular *Renaixença* valenciana. L'un és l'"Elogi de Don Vicent Boix" (1880) de Félix Pizcueta, i l'altre un fragment de la biografia que li dedicà Constantí Llobart en *Lo fills de la morta viva* (València, 1883), que relata una anècdota prou semblant a una altra de més recent, però pitjor resolta, ocorreguda a Alacant, entre autoritats polítiques i acadèmiques. Amb ells torna el valencià a aquest petit catàleg de testimonis literaris i històrics.

Dos fragments més, aquests de Teodor Llorente, ens situen de ple en la *Renaixença* valenciana, l'un és l'"Endreça al senyor Don Marià Aguiló" (1885), manifest ple de decisió i d'arguments sobre la unitat de la llengua catalana i el seu redreçament històric, en el qual el mallorquí Marià Aguiló jugà un paper tan decisiu, i l'altre és un text vivencial que evoca la coneixença que va fer de Vicent W. Querol a la Universitat, quan tots dos eren estudiants, i el naixement d'una

amistat constitutiva per a la renascuda literatura valenciana, text que Llorente va fer servir de pròleg a la publicació de les *Rimas* de Querol (Madrid, 1891).

Altres dos texts tanquen el nostre segle XIX amb les signatures de dos escriptors d'una importància cabdal en la cultura de la Restauració. Em referesc al valencià (d'Alacant) Rafael Altamira i a l'asturià Leopoldo Alas, "Clarín", el novel·lista i crític literari, que junt amb Benito Pérez Galdós, dominà tota la segona part del segle. El d'Altamira és una *Breve Autobiografía* inèdita fins fa ben poc, que aporta el professor Cecilio Alonso i que contempla el seu pas per la Universitat de València. El de "Clarín" és una divertida anècdota universitària continguda a la novel·la curta "Zurita" (1884), contemporània de *La Regenta* (1884-85), i publicada al recull de contes que du per títol *Pipá* (1886).

El segle XX ha sigut un segle propici a la memòria, sota el prestigi de la qual i el seu renovellat concepte s'inaugura la literatura contemporània. A més més, en els seus moments més lúcids, s'ha complagut en l'autoreflexió, de vegades fins i tot al preu d'una irreprimible egolatria. La Generació del 98, amb la qual s'inicia el segle, reuní tots tres trets, el culte a la memòria, l'autoanàlisi o auodiàleg (que diria Unamuno) i l'egolatria (que diria Baroja però també Unamuno), per això iniciem la tria dels texts amb dos eminentment evocadors, un d'Azorín (1941), i l'altre de Baroja (1945) (aquest darrer seleccionat pel professor Cecilio Alonso), tots dos escriptors degans que tornen als seus anys d'estudiants a la Universitat de València a la fi del segle passat. En aquesta mateixa ona, però trenta anys després, en la València dels *roaring twenties*, i amb la qualitat afegida de l'exquisitesa, se situa el fragment de Juan Gil Albert, tret de la *Crónica General* (1974). Altre és el caràcter dels dos texts que tanquen la primera meitat del segle, el de Presentación Campos i el de Max Aub. Al primer, arreplegat per Mª Fernanda Mancebo (*La universidad de Valencia en guerra. La F.U.E. (1936-39)*), batega l'experiència dramàtica de la guerra i de la posguerra sobreviscudes - en el cas de Presentación, no en el de José Bartrina - per una parella d'universitaris valencians compromesos amb la causa de la República. He preferit aquest testimoni a qualsevol altre per la seua intensitat: quan començava el meu curriculum com professor jo vaig ser company d'Institut, a l'Isabel de Villena, de Presentación, no vaig saber aleshores de la seua peripècia, però puc parlar amb

coneixement de causa de la seua dignitat moral i del seu coratge. L'altre, un altre text intens, procedeix de *La gallina ciega*, el llibre confessional que escriví Max Aub arran del seu encontre amb la ciutat i el país que havia tingut que abandonar el 1939. El 1969, només arribar a Barcelona, Max, tan apassionat per l'agudeses verbal i el conceptisme, va declarar "He venido pero no he vuelto", i el seu llibre, publicat a Mèxic el 1971, és la constatació d'un desencontre, el que provoquen gairebé de forma irreversible trenta anys d'exili. El reconeixement de l'escriptor pel personal de la Biblioteca de la Universitat, la retrobada dels seus llibres, que hi estaven dipositats, i la conseqüent devolució conformen una de les poques anècdotes amables d'aquella experiència.

El clima de la posguerra a la Universitat, des del punt de vista dels estudiants, atret pel pati i per la estàtua de Vives, per l'atmosfera de les classes o per la vida de fonda i tertúlies al voltant del carrer de la Nau, ens és reviscolat pels texts de J.L. Aguirre (*Pequeña vida*, 1955), Enric Valor (*L'ambició d'Aleix*, 1960), Joan Fuster (Toni Mollà: *Joan Fuster. Converses inacabades*, 1992; també per una carta de Fuster a Vicenç Riera Llorca, de 1950, aportada pel professor Francesc Pérez Moragón), o més recentment per Manuel Vicent (*Tranvía a la Malvarrosa*, 1994).

Els últims anys 60 i la dècada dels 70 suposen la superació de la posguerra. La Universitat canvia de signe i es converteix en un escenari de revolta: revolta contra la dictadura, revolta del valencianisme polític, revolta dels hàbits i del codi moral, revolta estètica. Són anys d'avantguarda que abocaran, amb la mort del general, a una transició plena de conflictes i d'adaptacions. Els testimonis que hem incorporat són de talant ben divers però tenen en comú el seu criticisme, la seua vivència individualitzada, i la importància que per a tots els actors del moment cobra l'espai universitari. Podria dir-se que no hi ha cap altre moment de la nostra història en què la Universitat s'haja constituït en un referent gairebé inexcusable de l'educació sentimental dels escriptors i, en conseqüència, en un dels escenaris privilegiadament literaris de la ciutat.

L'assentament definitiu de la democràcia, entrats ja en els últims vint anys, la incorporació a Europa, l'acomodació dins el marc constitucional i autonòmic, la redefinició de la societat valenciana (i de l'espanyola en general) en l'anomenat primer món i en una circumstància ideològica que ha disseminat en bona mesura la dialèctica dels contraris, així com les noves condicions de treball i

d'experiència cultural, l'anomenem o no postmoderna, modificaran sens dubtes, i una vegada més, la percepció dels pròxims anys d'aquest escenari històric i literari, però potser és massa prompte per parlar-ne, potser valdria la pena tenir un poc de paciència i esperar que passen, al menys, altres cinc segles. Llavors farà el mileni.

JOAN OLEZA

Universitat de València